

دبیلیماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ (مطالعه موردی: عربستان سعودی)

محمد قربانی گلشن آباد^۱

چکیده

جمهوری اسلامی ایران حامل و واجد مختصات و مولفه های فرهنگی غنی و ارزشمندی است که تحت تاثیر آموزه های مقدس و متعالی اسلام و به ویژه مکتب اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بوده و می تواند دبیلیماسی فرهنگی فعال تری از خود نشان دهد. در این راستا عربستان سعودی، کشور مسلمانی است که از اهداف دبیلیماسی فرهنگی ایران بوده، می تواند به عنوان «مطالعه موردی»، مورد توجه واقع شود. تحقیق حاضر عبارتست از اینکه دبیلیماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عربستان سعودی، واجد و حامل چه مولفه هایی بوده است؟ روش پژوهش، به صورت توصیفی، تحلیلی و کاربردی بوده که ضمن مصاحبه با نخبگان و صاحب نظران، از تحقیقات گسترده کتابخانه ای، اسنادی و البته الگوی پژوهشی «روش مطالعه موردی»، نیز بهره برده است. نتیجه، نشان می دهد که مولفه های ارزشی-بینشی، بیشترین درجه اهمیت را از نظر صاحب نظران و در مقایسه با سایر مولفه ها به خود اختصاص داده و البته میزان موفقیت بیشتری، هم در شرایط فعلی (۱۴۰۰) و هم در شرایط آتی (۱۴۰۴) خواهیم داشت.

کلیدواژگان: دبیلیماسی، دبیلیماسی فرهنگی، مولفه های دبیلیماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی.

۱. استادیار معارف اسلامی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۱. بیان مسأله

منظور از دیپلماسی فرهنگی تلاش برای درک، آگاه سازی، مشارکت دادن و تأثیرگذاری بر مردم دیگر کشورها است. به عبارتی دیگر، دیپلماسی فرهنگی تبادل ایده ها، اطلاعات، هنر و دیگر جنبه های فرهنگی میان ملت ها به منظور تقویت تفاهم متقابل است. دیپلماسی فرهنگی در واقع تأمین منافع ملی با استفاده از ابزارهای فرهنگی است. اهمیت دیپلماسی فرهنگی در تأمین امنیت ملی و منافع دراز مدت یک کشور کمتر از دیپلماسی اقتصادی و سیاسی نیست. در شرایط فعلی حتی کشورهایی که از نظر نظامی و اقتصادی در موقعیت قوی تری قرار دارند نمی توانند از اهمیت فرهنگ غافل شوند. چرا که امروزه افکار عمومی به ویژه در محیط پیرامونی یک مولفه مهم در تصمیم گیری های سیاست خارجی محسوب می شود. کشور و ملتی که بتواند با به کارگیری یک فعالیت منسجم، هماهنگ، مستمر و وجهه فرهنگی بهتری از خود در عرصه منطقه ای و بین المللی ارائه کرده و موفق به انتقال ارزشهای فرهنگی خود شود، در واقع به تقویت بنیادهای قدرت فرهنگی خود در حوزه پیرامونی اقدام کرده و حتی با وجود ضعفهای احتمالی در سایر حوزه ها، در معرض تهدیدات امنیتی و سیاسی به مراتب کمتری قرار خواهد گرفت.

جمهوری اسلامی ایران حامل و واجد مختصات و مولفه های فرهنگ غنی و ارزشمندی است که تحت تاثیر ارزش ها و آرمانهای انقلاب اسلامی، از آموزه های مقدس و متعالی اسلامی و به ویژه مکتب اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بهره مند بوده و می تواند با ظرفیت های بالای فرهنگی، نسبت به انتقال، تکثیر و بازتولید فرهنگی خود اقدام نماید و به تعبیری روشن دیپلماسی فرهنگی فعال تری از خود نشان دهد. در این راستا عربستان سعودی، کشور مسلمانی است که از کشورهای هدف دیپلماسی فرهنگی ایران بوده، می تواند به عنوان «مطالعه موردی»، مورد توجه قرارگیرد. واکاوی مولفه های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در این کشور مهم منطقه، - ضمن مرور بازتاب و تاثیر دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران -، نقاط قوت و ضعف، فرصتها و تهدیدهای آن را برشمرد و راهکارهایی کاربردی در جهت ارتقا و تقویت آن ارائه خواهد داد و از طرفی می تواند به طراحی و تدوین یک استراتژی عملی موفق و مصداق عینی آن کمک کرده تا بتوان با الهام از آن به ارائه نمونه های مشابه با در نظر گرفتن ویژگی های خاص هر کشور و منطقه اقدام به دیپلماسی فرهنگی موفق اقدام کرد. به تعبیری بهتر، هم نقاط قوت دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران روشن و شفاف می شود و هم نقاط ضعف

عیان و آشکار می گردد. عربستان سعودی، می تواند نمونه موردی مناسبی برای روشن سازی چنین امری باشد، چرا که سابقه تاریخی مبادلات فرهنگی، همسایگی، تاثیرات فرهنگی متقابل، اشتراکات فرهنگی و مراودات تجاری و اقتصادی، رونق گردشگری فیما بین و ... این کشور را در این زمینه، منحصر به فرد یا حداقل کم نظیر کرده است.

لازم به ذکر است که به دلیل غلبه وجه کاربردی و عملیاتی، پژوهش حاضر می تواند برای دستگاههای مرتبط مثل سازمان صدا و سیما، وزارت امور خارجه، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، معاونت بین الملل دفتر مقام معظم رهبری، دبیر خانه نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در امور دانشجویان خارج، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و... راهگشا بوده و امکان کاربردی و عملیاتی سازی آن وجود دارد.

۲. سؤال اصلی تحقیق

دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران واجد و حامل چه مولفه هایی است؟ و کدامیک از مولفه ها از اهمیت بالاتری برخوردار است؟ و چگونه این موارد را در کشور عربستان سعودی؛ به مثابه مطالعه موردی، مشاهده کرده؟

۳. فرضیه ها

جمهوری اسلامی ایران حامل و واجد مختصات و مولفه های ارزشی و بینشی غنی و فاخری است که از آموزه های مقدس و متعالی اسلام ناب محمدی (ص) و به ویژه مکتب اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بهره مند بوده و می تواند با ظرفیت های بالای فرهنگی، نسبت به انتقال، تکثیر و باز تولید فرهنگی خود اقدام نماید و به تعبیری روشن دیپلماسی فرهنگی فعال تری از خود نشان دهد. این مفروض را می توان در مورد کشورهای عرب همسایه آزمود. به عبارتی بهتر، می توان گفت:

مولفه های ارزشی و بینشی، مهمترین دسته از مولفه های دیپلماسی فرهنگی است که البته جمهوری اسلامی ایران، در مقایسه یا سایر مولفه ها، در این حوزه موفقتر عمل کرده است.

۴. روش تحقیق

روش پژوهش، به صورت توصیفی، تحلیلی و کاربردی است که نخست با مطالعات گسترده کتابخانه‌ای و اسنادی، نظریات و تئوری‌های فرهنگی گوناگون مرتبط با دیپلماسی فرهنگی، ساز و کارهای آن با رویکرد آسیب‌شناسانه کاویده شده و راهبردها و راهکارهای عملیاتی جهت تعمیق و ارتقا توان و ظرفیت دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ارائه خواهد شد. در این راستا از تمام ابزارهای مورد نیاز جهت گردآوری اطلاعات و داده‌های علمی از قبیل پرسشنامه، مصاحبه عمیق با صاحب‌نظران، مشاهده میدانی، بانک‌های اطلاعاتی و شبکه‌های کامپیوتری و ماهواره‌ای و ... به فراخور و تناسب مباحث بهره‌برداری لازم خواهد شد.

۵. پیشینه تحقیق

کتاب و مقالات گوناگونی پیرامون دیپلماسی عمومی، که وجه عام‌تری از دیپلماسی فرهنگی است؛ نوشته شده است ولیکن در مورد دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران کار جدی و اساسی صورت نگرفته است؛ گرچه در مورد دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران هم آثاری وجود دارد که بدان در حد اجمال اشاره می‌شود.

۱-۵. دیپلماسی فرهنگی؛ تالیف آقایان سیدرضا صالحی امیری و سعید محمدی^۱

این اثر، بر آن است تا با تبیین جایگاه و ابعاد دیپلماسی فرهنگی، این مهم را خاطر نشان سازد که علاوه بر ارتباط فرهنگی که در سطح دولت‌های مدرن مطرح است، نباید دیپلماسی فرهنگی را در سطح رسمی میان دولت‌ها محصور کرد.

مفروض اصلی کتاب فوق، بر این پایه قرار دارد که از میان عناصر و مولفه‌های موثر در سیاست خارجی کشورها (سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی) هیچ‌کدام به اندازه عامل فرهنگی پایدارتر و تاثیرگذارتر از دیپلماسی فرهنگی نیست. به اعتقاد نویسندگان کتاب، اهداف و منافع ملی می‌تواند با به‌کارگیری سرمایه فرهنگی به بزرگ‌ترین ظرفیت و فرصت ملی و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران تبدیل شود و هیچ ظرفیتی نمی‌تواند به اندازه دیپلماسی

۱. صالحی امیری، سیدرضا و محمدی، سعید، دیپلماسی فرهنگی، تهران، ققنوس، ۱۳۹۵.

فرهنگی برای تعامل اثربخش با جهان امروز کارآمد باشد.

این کتاب بیشترین حجم مطالب خود را به تبیین مفاهیم اختصاص داده و در حوزه کاربردی ورود پیدا نکرده است.

۲-۵- دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران؛ تالیف روح الامین سعیدی^۱:

پژوهش فوق در زمینه دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر لبنان است. در نوشتار فوق با توجه به تحولات گسترده ایجاد شده در جهان و منطقه خاورمیانه به بررسی اهمیت دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران نسبت به این قبیل از تحولات پرداخته و گذار از دیپلماسی سنتی به دیپلماسی نوین، مورد تأکید قرار گرفته است. نویسنده ضمن ارائه تعریفی از دیپلماسی و کارکردهای آن در جهان امروز، به تاریخچه آن در قبل و بعد از جنگ جهانی دوم اشاره نموده و برخی از دیپلماسی های مؤثر در عرصه جهانی را معرفی نموده است. آن گاه دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران را در زمینه سیاست خارجی، مورد بحث و بررسی قرار داده و در ادامه به دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در قبال کشور لبنان در دهه های اخیر اشاره نموده و آن را از جهات مختلف، مورد ارزیابی قرار داده است. همانطور که از عنوان کتاب برمی آید حوزه پرداخت آن به دیپلماسی عمومی است.

۳-۵. دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران؛ تالیف محمود یزدان فام^۲:

کتاب فوق نیز همانطور که از عنوانش پیداست در حوزه دیپلماسی عمومی نگاشته شده و از کاستی های این اثر _ و البته سایر آثار مرتبط _ این است که اولاً در ذیل دیپلماسی عمومی به دیپلماسی فرهنگی پرداخته می شود و ثانیاً کاربرست عملی ندارد و به عبارتی در حوزه کاربردی ورود نمی کنند.

۱. سعیدی، روح الامین، دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ مطالعه موردی: لبنان، تهران: انتشارات ابرار معاصر تهران، ۱۳۹۳.

۲. یزدان فام، محمود، دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات مطالعات راهبردی، ۱۳۹۳.

۴-۵. بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی ایران در روابط بین الملل؛ تألیف محمدرضا دهشیری^۱

نویسنده کتاب بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی ایران در روابط بین الملل در قالب ۶ فصل با موضوعات محوری «بازتاب انقلاب اسلامی ایران در حوزه مفاهیم و ادبیات»، «بازتاب انقلاب اسلامی ایران در حوزه فرهنگ»، «بازتاب انقلاب اسلامی ایران در حوزه سیاست خارجی»، «بازتاب انقلاب اسلامی ایران در عرصه تعامل میان ملت ها»، «مذاهب و نخبگان»، «بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر ساختار و فرایند نظام بین الملل»، «فرصت ها»، «آسیب ها و تهدیدات فراروی انقلاب اسلامی ایران» پرداخته است.

روشن است علی رغم امکان بهره برداری از کتاب فوق، این کتاب نیز ورود مستقیم به دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران نکرده است.

۵-۵. بازتابهای انقلاب اسلامی ایران؛ تألیف محمدباقر خرمشاد و همکاران^۲

نویسنده می نویسد که انقلاب اسلامی ایران همچون همه انقلابهای بزرگ دارای بازتاب بوده است. بازتاب انقلابهای بزرگ به زمان شکل گیری و سالهای نخستین پس از پیروزی آنها محدود نمی شود. قدرت و عظمت این نوع انقلابها بازتاب آنها را در ابعاد گوناگون فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی باعث می شود. فهم نوع، عمق و گستره بازتابهای انقلاب اسلامی ایران «مسئله» اصلی این کتاب است.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم سیاسی در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان منبع اصلی درس «سمینار انقلاب اسلامی و بازتاب آن بر مسائل استراتژی منطقه و جهان» به ارزش ۲ واحد تدوین شده است و بدیهی است علی رغم امکان استفاده از آن با عنوان رساله اینجانب و سوالات و مفروضات آن فاصله دارد.

۱. دهشیری، محمدرضا، بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی ایران در روابط بین الملل، تهران، ۱۳۸۸.

۲. خرمشاد، محمدباقر و همکاران، بازتابهای انقلاب اسلامی ایران، تهران، سمت، چاپ چهارم، ۱۳۹۴.

۵-۶. درآمدی بر دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ تالیف ابراهیم حاجیانی و حامد ایرانشاهی^۱

کتاب حاضر مجموعه چند مقاله در زمینه ابعاد مختلف دیپلماسی فرهنگی است که توسط جمعی از صاحب نظران و محققان این حوزه که دغدغه تبیین هر چه بهتر مفهوم و ابعاد دیپلماسی فرهنگی و نقش و جایگاه کشورمان در این زمینه را دارند، تدوین گردیده است. مطالعه این مجموعه مقالات، کمک می کند که با تعریف، مفهوم، ابعاد و ابزارهای مختلف دیپلماسی فرهنگی آشنا شده و نقش و جایگاه و اثرگذاری آن را در سایر ابعاد دیپلماسی دریابیم. همچنین با نگاهی تطبیقی، سیاست ها و راهکارهای جمهوری اسلامی ایران را در این عرصه در مقایسه با برخی کشورهای موفق و سرآمد اعم از توسعه یافته و در حال توسعه ارزیابی نسبی نموده، با چالش ها و موانع نظری و عملی موجود آشنا شده و فرصت ها و تهدیدها را تا حدی شناخته و مآلاً به راهبردهایی در زمینه اصلاح و بهینه سازی سیاست ها و رویکردهای دیپلماسی فرهنگی کشورمان دست یافت.

شاید بتوان گفت که مهمترین نقد بر کتاب فوق، این است که کتاب علی رغم عنوان آن، به صورت میدانی گردآوری نشده و بیشتر نگارش تعدادی از صاحب نظران این حوزه هست که با اسلوب نگارش مقاله و یادداشت علمی، فاصله دارد.

۵-۷. دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ تالیف محمدرضا دهشیری^۲

نگارنده در کتاب فوق، می کوشد ضمن مفهوم شناسی ابعاد و جنبه های دیپلماسی فرهنگی به تبیین اهداف، اصول، کارگزاران، ساختارها و فرایندها و نیز واکاوی ابزارها، شیوه ها و عوامل دیپلماسی فرهنگی ایران با دیگر کشورها و حوزه های مختلف جغرافیایی، به تجزیه و تحلیل فرصت ها، مشکلات، چالش ها و الزامات فرا روی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران پردازد. این کتاب که در پنج فصل تنظیم شده است، با ارائه بحثی نظری به مفهوم شناسی مفاهیم دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از نظر اصول، کارگزاران، ساختارها و فرایندها می پردازد و در ادامه، ابزارها، شیوه ها و عوامل دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی

۱. حاجیانی، ابراهیم و ایرانشاهی، حامد، درآمدی بر دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات موسسه ابرار معاصر تهران، ۱۳۹۳.

۲. دهشیری، محمدرضا، دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۳.

ایران را مورد واکاوی قرار می‌دهد. مطالعات موردی پیرامون دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر رویکرد فرهنگی ایران به حوزه‌های مختلف جغرافیایی موضوعی است که در ادامه به آن پرداخته می‌شود و در نهایت نیز فرصت‌ها، مشکلات، چالش‌ها و الزامات دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. کتاب فوق، اگر چه از حیث نظری، جزو بهترین آثار این حوزه به شمار می‌آید ولیکن در حوزه کاربردی، ورودی کم‌رنگ دارد و جنبه عملیاتی پیدا نمی‌کند.

۸-۵. دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ مورد مطالعه: جمهوری عراق؛ تألیف احمد دوست محمدی و همکاران^۱

این کتاب، حاصل پژوهش آقایان احمد دوست محمدی، محمدرضا مجیدی، محمد رجبی و محمدرضا عساری است که با هدف بررسی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و لزوم بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌های نرم جمهوری اسلامی برای حفظ و یا گسترش اقتدار حقیقی خویش به نگارش درآمده است. کتاب «دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مورد مطالعه: جمهوری عراق» در هفت فصل، تدوین شده است.

این کتاب که براساس عنوان آن می‌تواند در ایده پردازی به نگارنده رساله، کمک شایانی کند ولیکن در عمل ناتوان بوده است و دلیل اصلی آن تکیه صرف بر مطالعات کتابخانه‌ای در نگارش اثر فوق بوده است.

۶. تبیین مفاهیم بنیادین

بی‌تردید، از مهمترین مراحل یک طرح پژوهشی، تبیین مفاهیم بنیادین آن طرح است. به ویژه که تبیین و تعریف این نوع از مفاهیم در حوزه علوم انسانی، که مورد اجماع و یا اتفاق نظر افراد باشد، کاری بس دشوار و در مواردی به ظاهر ناشدنی است. با این وجود لازم است مفاهیم پایه پژوهش حاضر در حد وسع و مجال مورد کاوش قرار گیرد. در ذیل چند مفهوم اصلی و پایه‌ای مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۱. دوست محمدی، احمد و همکاران، دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ مورد مطالعه: عراق، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵.

در فرهنگ علوم اجتماعی آلن بیرو، ذیل واژه‌ی culture آمده است؛ از ریشه‌ی cultura که در زبان لاتین، معنای مراقبت از گیاهان و در معنای مجازی مراقبت از اندیشه را می‌دهد گرفته شده است. فرهنگ عبارت است از هر آنچه که در یک جامعه‌ی معین کسب می‌کنیم، می‌آموزیم و می‌توانیم انتقال دهیم. پس در فرهنگ مجموع حیات اجتماعی از زیربناهای فنی و سازمان‌های نهادی گرفته تا اشکال و صور بیان حیات روانی، مطمح نظر قرار می‌گیرند و تمامی آنان همچون یک نظم ارزشی تلقی می‌شود و به گروه نوعی کیفیت و تعالی انسانی می‌بخشند.^۱

نخستین و قدیمی‌ترین معنای culture، در قرن پانزدهم و به معنای پرورش و مراقبت از محصولات یا نگهداری از حیوانات دلالت داشت. در قرن شانزدهم این مفهوم از حوزه‌ی جانوران و گیاهان به حوزه‌ی ذهن انسان گسترش یافت. در قرن هیجدهم مفهوم فرهنگ تحت تاثیر ایده‌های روشنگری به چیزی هم‌معنا با تمدن تبدیل شد که الگوی آن، وضعیت اروپا در آن زمان تصور می‌شد. اما در طول قرن بیستم مفهوم فرهنگ تحولاتی یافته که به بررسی تخصصی آن در جامعه‌شناسی دقت بیشتری افزوده است.^۲

در سال‌های اخیر تعریفی از فرهنگ پدید آمده که تاثیر قابل توجهی بر علوم اجتماعی و کل علوم انسانی به جای گذاشته است. این تعریف نیز توجه به معانی مشترک میان گروه‌ها و ملت‌ها دارد، اما تفاوت آن با سایر تعریف‌ها بر نقطه‌ی تاکید آن است و «با عطف توجه به بعد نمادین فرهنگ، به جای تمرکز بر پیوستگی فرهنگی، به کاری که فرهنگ می‌کند می‌پردازد. از این منظر فرهنگ بیشتر یک کنش اجتماعی است تا یک چیز (مثلاً انواع هنرها) یا یک وضعیت (یک تمدن). چنین نگاهی به فرهنگ در پژوهش‌های زبانی ریشه دارد؛ پژوهش‌هایی که زبان را کنش بنیادین تولید معنا می‌انگارند».^۳

تعریف اخیر مبتنی بر این باور است که زبان یک کنش بنیادین اجتماعی است. استقرار یک جامعه که از رهگذر مناسبات فردی حاصل می‌شود، بدون در نظر گرفتن قابلیت ایجاد ارتباط و تبادل معانی و در نتیجه ساختن فرهنگی مشترک ناممکن است. «طبق این دیدگاه چیزها

۱. بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۸۰، ص ۷۷.

۲. همان.

۳. باکاک، رابرت، صورت‌بندی‌های فرهنگی جامعه‌ی مدرن، ترجمه مه‌رمان مهاجر، تهران، نشر نی، ۱۳۸۶، ص ۳۷.

و دیدگاه‌ها در جهان طبیعی وجود دارند ولی واجد معنای ذاتی نیستند؛ آن‌چه بدان‌ها معنی می‌بخشد زبان است - توانایی ما برای انتقال اطلاعات پیرامون چیزها و رخدادها و به کار گرفتن نمادها و نشانه‌ها. وقتی گروهی فرهنگ مشترکی داشته باشد، واجد مجموعه‌ای از معانی مشترک است که به واسطه‌ی به کارگیری زبان تولید و مبادله می‌شود». پس بنا بر این تعریف، «فرهنگ مجموعه‌ای از کنش‌هایی است که به واسطه‌ی آن‌ها معانی، در قالب یک گروه، تولید و مبادله می‌شوند».^۱

در خصوص این تعریف باید خاطر نشان ساخت در جامعه این تنها کلمات نیستند که در قالب زبان عمل می‌کنند. «تمامی نظام‌های نمادین^۲ و نشانه‌ای چنین رویه‌ای دارند. «مراد ما از زبان هر نظام ارتباطی‌ای است که از نشانه‌ها جهت ارجاع به چیزهایی در جهان واقع استفاده می‌کند و همین فرایند نمادپردازی است که توان برقراری ارتباط معنادار را درباره‌ی جهان میسر می‌سازد. پس وقتی می‌گوییم زبان از عناصر بنیادین فرهنگ است، مراد، تمامی نظام‌های نمادین و نشانه‌ای است که به واسطه‌ی آن‌ها معنا تولید و در کل فرهنگمان منتشر می‌شود».^۳

در میان تعاریف ارایه شده از فرهنگ در میان جامعه‌شناسان ایرانی، می‌توان به تعریف فرهنگ از سوی مسعود چلبی در کتاب جامعه‌شناسی نظم اشاره کرد. او در تعریف فرهنگ می‌نویسد:

«جوهره‌ی اصلی فرهنگ علایم، اندیشه‌ها و روابط منطقی و اجتماعی (از نوع بارز گفتمانی) بین آن‌هاست. می‌توان فرهنگ را به طور تحلیلی به دوازده عنصر اساسی تجزیه نمود شامل: (۱) تمثال، (۲) شاخص، (۳) نماد، (۴) باور، (۵) ارزش، (۶) تکلیف، (۷) فن، (۸) نفع معرفتی، (۹) کنش ارزشی، (۱۰) کنشگر، (۱۱) رابطه‌ی منطقی، (۱۲) رابطه‌ی گفتمانی».^۴

مقام معظم رهبری می‌فرمایند: «فرهنگ، یعنی خلیقات و ذاتیات یک جامعه و بومی یک ملت؛ تفکراتش، ایمانش، آرمانهایش. اینها تشکیل دهنده مبانی فرهنگ یک کشور است».^۵

۱. همان.

2. Symbol Systems

۳. همان.

۴. چلبی، مسعود، جامعه‌شناسی نظم، تهران، نشر نی، ۱۳۸۴، چلبی، ص ۵۸.

۵. سیاهپوش، امیر و آقاپور، علی، فرهنگ در منظر مقام معظم رهبری، تهران، موسسه نشر شهر، ۱۳۹۱، ص ۸۵.

ایشان در جای دیگر می فرمایند: «فرهنگ، ستون فقرات حیات یک ملت و هویت یک ملت است. فرهنگ مایه اصلی هویت ملت‌هاست. فرهنگ یک ملت است که می تواند آن ملت را پیشرفته، عزیز، توانا، عالم، فناور، نوآور و دارای آبروی جهانی کند. اگر فرهنگ در کشوری دچار انحطاط شد و یک کشور هویت فرهنگی خودش را از دست داد، حتی پیشرفتهایی که دیگران به آن کشور تزریق کنند، نخواهد توانست آن کشور را از جایگاه شایسته ای در مجموعه بشریت برخوردار کند و منافع آن ملت را حفظ کند»^۱.

۲-۶. دیپلماسی

ظاهراً کلمه دیپلماسی به مفهوم کنونی خود، حدود دویست سال است که وارد زبان های اروپایی و غیر اروپایی شده است. ریشه لغوی دیپلماسی از کلمه یونانی دیپلوما گرفته شده که در اصل به معنی کاغذ لوله شده یا تاخورده و یا تصدیق و گواهینامه بوده است. البته دیپلماسی در زبان های اروپایی تا اواخر قرن هجدهم، به معنی علم مطالعه اسناد و مدارک بود، ولی از آن پس به مفهوم علم یا هنر تنظیم و مدیریت روابط بین المللی به کار گرفته شده است. امروزه، مفهوم قدیم دیپلماسی که علم بررسی مدارک و اسناد است، تحت الشعاع مفهوم جدید آن که تنظیم روابط بین المللی است، واقع شده به طوری که از این کلمه در زبان های رایج، فقط مفهوم دوم مورد نظر است.

دیپلماسی به اشکال مختلفی تعریف شده است که در آسان ترین شکل، به عنوان هنر ایجاد ارتباط میان کشورها تعبیر شده است. در تعریفی دقیق تر و از دیدگاه حقوقی، دیپلماسی را نحوه ایجاد ارتباط میان کشورها توسط نمایندگان رسمی آنها دانسته اند. همچنین دیپلماسی را هنر و نحوه انجام مذاکرات با دولت های خارجی برای کسب روابط سیاسی مورد توافق متقابل و همچنین مذاکره و ارتباط میان کشورها از طریق نمایندگان رسمی آنها تعریف کرده که گروهی ویژه از کارمندان دولت ها به عنوان دیپلمات با شرایط، حقوق و وظایف خاص در آن حضور دارند. با کمی تسامح، شاید بتوان دیپلماسی را تعامل با جوامع دیگر برای تامین منافع، افزایش نفوذ و کاهش آسیب پذیری ها با کمترین هزینه تعریف کرد. در واقع، آنچه در بطن دیپلماسی

نهفته است، تلاش برای جلوگیری از تخاصم و جنگ و گسترش همکاری است. به نظر گروهی از حقوقدانان، دیپلماسی دانش، روش و هنر تمشیت روابط خارجی و حل و فصل مسائل خارجی یک کشور از طریق مسالمت آمیز است. از این رو، دیپلماسی را گزینه غیر جنگ در روابط میان کشورها تلقی می کنند. اگرچه در بسیاری موارد جنگ را شکست دیپلماسی دانسته اند، اما دیپلماسی حتی با شروع جنگ و در حین جنگ نیز متوقف نمی شود و به ویژه دیپلماسی چندجانبه در زمان جنگ و مخاصمه همچنان در جریان است.^۱

۳-۶. دیپلماسی فرهنگی

منظور از دیپلماسی فرهنگی تلاش برای درک، مطلع ساختن، مشارکت دادن و تأثیرگذاردن بر مردم دیگر کشورها است. بر اساس تعریفی دیگر، دیپلماسی فرهنگی تبادل ایده ها، اطلاعات، هنر و دیگر جنبه های فرهنگ میان ملت ها به منظور تقویت تفاهم متقابل است؛^۲ دیپلماسی فرهنگی در واقع تأمین منافع ملی با استفاده از ابزارهای فرهنگی است. اهمیت دیپلماسی فرهنگی در تأمین امنیت ملی و منافع دراز مدت یک کشور کمتر از دیپلماسی اقتصادی و سیاسی نیست. در شرایط فعلی حتی کشورهایی که از نظر نظامی و اقتصادی در موقعیت قوی تری قرار دارند نمی توانند از اهمیت فرهنگ غافل شوند. چرا که امروزه افکار عمومی به ویژه در محیط پیرامونی یک مولفه مهم در تصمیم گیری های گوناگون محسوب می شود. کشور و ملتی که بتواند با به کارگیری یک فعالیت منسجم، هماهنگ، مستمر و وجهه فرهنگی بهتری از خود در عرصه منطقه ای و بین المللی ارائه کرده و موفق به انتقال ارزشهای فرهنگی خود شود، در واقع به تقویت بنیادهای قدرت فرهنگی خود در حوزه پیرامونی اقدام کرده و حتی با وجود ضعفهای احتمالی در سایر حوزه ها، در معرض تهدیدات امنیتی و سیاسی به مراتب کمتری قرار خواهد گرفت.

جمهوری اسلامی ایران حامل و واجد مختصات و مولفه های فرهنگ غنی و ثروتمندی است که از آموزه های مقدس و متعالی اسلامی و به ویژه مکتب اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بهره مند بوده و می تواند با ظرفیت های بالای فرهنگی، نسبت به انتقال، تکثیر و بازتولید فرهنگی خود اقدام نماید و به تعبیری روشن دیپلماسی فرهنگی فعال تری از خود نشان دهد.

1. www.asrdiplomacy.ir

2. www.tehranpress.com

آنچه که امروزه در روابط نظام بین الملل اهمیت زیادی دارد و از جمله عناصر و مؤلفه های اصلی قدرت یک کشور محسوب می گردد ظرفیت قدرت فرهنگی آن کشور در محیط بین المللی می باشد. عرصه بین الملل، امروز بیش از پیش پذیرای مؤلفه ها و کاربست های دیپلماسی عمومی و فرهنگی می باشد. توجه به دیپلماسی فرهنگی و نقشی که در جهت تأمین اهداف و منافع یک کشور ایفا می کند بسیار ضروری می نماید. جمهوری اسلامی ایران می تواند با اتکا به ظرفیت های عظیم تمدنی و فرهنگی خود، دیپلماسی فرهنگی فعالی را ایفا کرده و به این عرصه توجه بسیار بیشتری داشته باشد.

طبیعتاً دیپلماسی فعال و پویای فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در جهت نیل به اهداف فرهنگی خود مستلزم تقویت و توجه بیش از پیش به مقوله ها و عناصر مختلف فرهنگی، تمدنی، تاریخی، هویتی، دینی و زبانی می باشد. موفقیت دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از آنجا حائز اهمیت فراوان است که زیر بنای فرهنگی موفق سیاست خارجی یک کشور پتانسیل عظیمی برای تأمین اهداف و خواسته های سیاسی، اقتصادی و نظامی آن کشور فراهم می سازد. رهبر معظم انقلاب در توصیف اهمیت دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و لزوم توجه جدی به این مقوله می فرمایند: «سفیران فرهنگی جمهوری اسلامی ایران خط مقدم جبهه فرهنگی در عرصه بین المللی هستند. ارائه تصویر درست و واقعی از نظام جمهوری اسلامی، و واقعیتها و پیشرفتهای ایران امروز، در کنار ترویج زبان و ادبیات فارسی از جمله وظایف سنگین سفیران فرهنگی نظام اسلامی است»^۱.

۷. روش مطالعه موردی^۲

روش مطالعه موردی، به عنوان یک روش پژوهشی نقش منحصر به فرد در شناخت و دانش ما از پدیده های فردی، سازمانی، اجتماعی و سیاسی دارد. این روش در واقع راهبرد پژوهشی مشترکی در علوم سیاسی، روان شناسی، علوم اجتماعی، برنامه ریزی و اقتصاد است. رویکرد مطالعه موردی یکی از متداول ترین روش پژوهش کیفی محسوب می شود. شاید بتوان گفت این رویکرد یک روش یا شیوه نیست بلکه نوعی راهبرد پژوهشی است. درون این

1. <http://www.farhang.gov.ir/fa/news/print/97803>

2. Case Study

استراتژی روشها و شیوه‌های متعددی مورد استفاده قرار می‌گیرند. ممکن است این روش‌ها کمی، کیفی و یا ترکیبی از هر دو روش باشند. مثلاً در موارد زیادی، این روش مشمول ترکیبی از روشهای پژوهشی مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی با پرسشنامه، مصاحبه عمیق و یا جدول سوات است که اتفاقاً در پژوهش حاضر کاملاً از این شیوه پژوهشی ترکیبی در مطالعه موردی بهره برده است.

مطالعه موردی به زبان ساده، روشی است که از منابع اطلاعاتی هرچه بیش‌تر برای بررسی نظام‌مند افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها یا رویدادها استفاده می‌کند. مطالعات موردی، هنگامی انجام می‌شوند که پژوهش‌گر نیازمند فهم یا تبیین یک پدیده است.^۱

رابرت بین که کتاب مستقلی با نام «تحقیق موردی» نوشته است، در تعریف مطالعه موردی می‌گوید: مطالعه موردی، یک کاوش تجربی است، که از منابع و شواهد چندگانه برای بررسی یک پدیده موجود در زمینه واقعی‌اش در شرایطی که مرز بین پدیده و زمینه آن به‌وضوح روشن نیست، استفاده می‌کند.^۲

مطالعه موردی یکی از روش‌های تحقیق کیفی است و با توجه به این‌که یکی از ویژگی‌های عمده تحقیق کیفی، تمرکز آن بر مطالعه عمیق نمونه‌ی معینی از یک پدیده (که به آن مورد می‌گویند) است، به‌همین دلیل، گاهی به پژوهش کیفی، پژوهش موردی نیز گفته می‌شود. اگر چه این دو روش، مترادف یکدیگر نیستند، وجود این پژوهش موردی به‌عنوان یک رویکرد تخصصی از پژوهش علمی، به‌ویژه به‌عنوان واکنشی به درک محدودیت‌های پژوهش کمی تکامل یافته است.^۳

۱. ویمر، راجر دی و دومنیک، جوزف آر؛ تحقیق در رسانه‌های جمعی، کاووس سیدامامی، تهران، سروش، ۱۳۸۴، چاپ اول، ص ۲۰۰.

۲. بین، رابرت؛ تحقیق موردی، ترجمه علی پارسائیان و سیدمحمد اعرابی، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۷۶، چاپ دوم، ص ۲۰.

۳. گال، مردیت و دیگران؛ روشهای تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی، ترجمه احمدرضا نصر و دیگران، تهران، سمت و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۳، چاپ اول، ج ۲، ص ۹۴۲-۹۴۳.

۸. دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عربستان سعودی

عربستان با نام رسمی پادشاهی عربستان سعودی ۱، بزرگترین کشور در غرب آسیاست، که بخش عمده شبه جزیره عربستان را در بر گرفته و با کشورهای عراق، اردن، کویت، امارات متحده عربی، قطر، عمان، یمن و البته از طریق خلیج فارس با ایران هم مرز است. مقدسترین مکانهای مسلمانان هم چون مسجدالحرام، مسجدالنبی (ع)، مرقد مطهر و منور نبی مکرم اسلام، برخی از حضرات معصومین و بخش عمده ای صحابه رول خدا، در این کشور جای دارد.

عربستان، بزرگترین کشور غرب آسیا و دومین کشور وسیع عرب نشین پس از الجزایر است. این کشور حدود ۳۲ میلیون نفر جمعیت دارد که فقط ۱۸ میلیون آن ها شهروند این کشور و بقیه از اتباع خارجی هستند.^۲

عربستان سعودی از بزرگترین تولیدکنندگان و صادرکنندگان نفت دنیا است. این کشور در حدود یک پنجم کل ذخایر نفتی اثبات شده جهان را در خود جای داده است که این ذخایر به شکل عمده ای در استان شرقی متمرکز شده اند.

با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و اشاعه گفتمان هایی نظیر تلاش در جهت برقراری حکومت جهانی اسلام، نفی سلطه پذیری و سلطه جویی، حمایت از مستضعفین و نهضت های آزادی بخش و تبلیغ اسلام و دعوت آن اولین عکس العمل ها را از درون حاکمیت دولت های اقتدارگرا علیه این گفتمان آغاز شد و دولت عربستان سعودی از مصادیق بارز آن بود.

مقامات عربستان بعد از پیروزی انقلاب به دقت تحولات ایران را مورد بررسی قرار داده و در این دوره فراز و نشیب های آن را دنبال می کردند. اما از اظهار نظر صریح درباره حوادث ایران خودداری می نمودند. چون این ترس در سعودی ها وجود داشت که انقلاب و تسری آن حکومت شان را متزلزل کند به همین خاطر به شکلی محرمانه و با کمک برخی از کشورها دیگر عرب در صدد انجام طرح هایی جهت دفع خطر احتمالی برآمدند. البته عربستان سعودی در مقطع اوایل انقلاب سعی در جلب نظر مسئولین ایرانی داشته و حتی به زائرین و حجاج ایرانی اجازه برپایی راه پیمایی برائت از مشرکین را می دهد. در ضمن از هیأت های میانجی گر جنگ ایران و عراق جهت بازگرداندن صلح حمایت می کند. اما این رویه محافظه کارانه تداوم پیدا نکرد

۱. المملكة العربية السعودية.

و پلیس سعودی با حجاج ایرانی در مراسم حج و برائت از مشرکین برخورد کرده و صدها نفر از حاجیان را به شهادت رساند و در ادامه با اعطای کمک های مالی، سیاسی، نظامی و اطلاعاتی انبوه و مداوم به رژیم عراق در جنگ با ایران سعی کرد تا به زعم خویش با ممانعت از پیروزی ایران توازن منطقه حفظ گردد.

عربستان سعودی با نیت مقابله با اشاعه و پخش ارزشها و نگرشهای جمهوری اسلامی ایران - که حتی با تجاوز و جنگ آشکار عراق و مورد حمایت آنها، از بین نرفته بود- تشکیل شورای همکاری را فرصت طلایی جهت گسترش نفوذ و سلطه و تحقق آرمان های دیرینه خود بر منطقه و البته جلوگیری از رشد و گسترش فرهنگ انقلابی اسلامی ایران، یافت.

جامعه اسلام گرایان عربستان به سه گروه تقسیم می شوند که تأثیر دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، را بر هر سه گروه بررسی خواهیم کرد.^۱

۱-۸. سلفی ها

علما و روحانیون حاکم بر عربستان همگی در مورد تبلیغ و رواج وهابیت در داخل و خارج کشور خود توافق دارند رژیم هم به واسطه درآمدهای نفت پولهای هنگفتی را خرج رواج این ایدئولوژی که چهره ای محافظه کارانه از اسلام ارائه می دهد می نماید.

علما و روحانیون عربستان با تخرام کردن پدیده های رادیکال سعی نموده اند که با استفاده از اشاعه وهابیت به خنثی سازی نفوذ اسلام ناب که توسط جمهوری اسلامی ترویج می شود بپردازند و در این راه نیز از حمایت دولت و غرب نیز برخوردارند. از علل اصلی تضاد این گروه با جمهوری اسلامی شکاف عمیق بین مکتب وهابی و مکتب شیعی است. اسلام گرایان سعودی مجموعه ناهماهنگی هستند که خود را سلفیون داده اند.

ترجیح دادن اصطلاح سلفیون به جای اصولیون به این خاطر است که آنها خود را اهل الحدیث می دانند یعنی پیروان شکل صحیح سنت های مربوط به زندگی نمونه پیامبر اسلام و گفته ها و کردار آن حضرت. این روش به میزان بیشتری از قید و بندهای مذهبی، حقوقی تبدیل شده است و سلفیه را از حوزه اسلام گرایی جریان اصلی دیگر کشورهای عرب جدا ساخت.^۲

1. www.navidehshahed.com

۲-۸. اخوانی‌ها

شروع کار جنبش اخوان جدید در عربستان را می‌توان در اوایل دهه ۱۹۶۰ جستجو کرد. چنین به نظر می‌رسد که این جنبش کوچک از طریق مخالفت با سیاست‌های ملک فیصل در رابطه با نوسازی فزاینده در ۱۹۶۵ به یک خطر بالقوه تبدیل شده بود. همانند دوران ملک عبدالعزیز بنیادگرایی اصلی اخوان با اسلام‌گرایی نهادی شده حکومت به منازعه برخاسته بود. در حالی که اخوان جدید ارتباطات سازمانی با گروه‌های اولیه ندارند اما علی‌رغم شکاف میان دو نسل تداوم ایدئولوژیک کاملاً مشهودی دارند. شاید بتوان مهمترین حرکت این گروه علیه حکومت را قیام اول محرم دانست. بامداد روز سه‌شنبه ۲۹ آبان ۱۳۵۸ برابر با اول محرم سال ۱۴۰۰ این حرکت توسط افراد گروهی به نام «الدعوه المحتسبه» که از بازماندگان این جنبش بودند شکل گرفت. رهبری این گروه را فردی به نام «جهیمان العتیبی» بر عهده داشت. این فرد با ادعای اخوت با مهدی موعود، داعیه مهدویت فردی به نام «محمدبن عبدالله القحطانی» را مطرح نمود. از جمله مهمترین خواسته‌های گروه فوق‌پایان بخشیدن به حکومت آل سعود، قطع روابط با کشورهای مسیحی و اخراج آنها از عربستان و اجرای قوانین اسلامی بود. پس از این واقعه بسیاری از گروه‌های مبارز و ضد رژیم عربستان از جمله سازمان انقلاب اسلامی جزیره العرب از این حرکت و انتخاب محل انجام آن حمایت کردند.^۱

۳-۸. شیعیان

در منطقه احساء، به ویژه در مرکز آن شیعیان قابل توجه‌اند و چون بسیاری از بومیان شیعه در صنعت نفت مشغول به کار هستند، اهمیت فوق‌العاده‌ای دارند. شیعیان همواره مورد ظلم و ستم حکام سعودی بودند و هستند. گرچه در سالهای اخیر قدری فضا بازتر شده ولیکن همان اجحاف و اختناق به شیوه دیگری وجود دارد. اعدام فجیع شهید باقر النمر، روحانی برجسته شیعی، نمونه‌ای روشن از استبداد مطلق رژیم آل سعود است.

با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، نظام ارزشی و بینشی آن در بین شیعیان عربستان، رواج پیدا کرد و ظهور و بروز آن در سازمان انقلاب اسلامی جزیره العرب، قابل مشاهده است.

سازمانی که به لحاظ امنیتی، از اعلام صریح واحدها خودداری می کند. در نظر رهبران آن تمام مسلمانان جهان امتی واحداند. مواضع جمهوری اسلامی ایران را در ابعاد گوناگون پذیرفته اند و رهنمودهای حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری را الگوی خود قرار می دهند. این سازمان به حکومت واحد در شبه جزیره العرب عقیده دارد و تجزیه اراضی این منطقه را که منجر به تأسیس واحدهای سیاسی متعدد گردید، توطئه استعمار در جهت تفرقه مسلمین می داند.^۱ از گروه های دیگر شیعی عربستان حزب الله حجاز است. در سال ۱۹۸۴ که فاجعه مکه روی داد، حزب الله عربستان نیز رویارویی با رژیم سعودی را گسترش داد و اعلامیه هایی را صادر کرد. آنها در این اعلامیه ها اقدامات سعودی ها را مورد هجمه قرار داده و بر ولایت و پیروی از امام و جمهوری اسلامی تأکید کردند.^۲

۴-۸. گروه های لیبرال عربستان

در دسامبر ۱۹۹۰ چهل و سه تن از روشن فکران لیبرال عربستان به شاه عربستان شکوائیه نوشتند و طی آن خواستار اصلاح شریعت و تأمین حقوق بشر، برابری در برابر قانون بدون توجه به سابقه فرد، حقوق زنان، تأسیس یک شورای مشورتی و یک قوه قضائیه اسلامی مستقل شدند. در واقع طی سال ۱۹۹۰-۹۱ بحث و مجادله میان لیبرال ها و اسلام گرایان بر سر فتوای صادره از سوی «شیخ عبدالعزیز بن باز»، فقیه ارشد سعودی مبنی بر دادن مجوز مذهبی و قانونی به استقرار سربازان غیرمسلمان در عربستان در گرفته بود. فرایند جهانی شدن و آشنایی طیف لیبرال با حقوق و آزادی های فردی و مقایسه آن با آزادی و نظام حکومتی عربستان این طیف را منتقد سیاست های رادیکالی دولت سعودی قرار داده است. بی شک انقلاب اسلامی با ترویج گفتمان مردمسالاری دینی بر ترویج این اندیشه بی تأثیر نبوده است.^۳

۵-۸. جوانان

بی شک ارائه الگوی موفق و کارآمد از نظام مردم سالار دینی در منطقه خاورمیانه در عرصه

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

های مختلف علمی، سیاسی، فرهنگی و مذهبی بر روی جوانان منطقه تأثیرات ویژه خواهد داشت. امروز جوانان عربستانی با توجه به دسترسی آسان به اینترنت و رسانه های جمعی از کلیه مسائل موجودی که در منطقه می گذرد آگاه هستند و در صورتی که جمهوری اسلامی بتواند در عرصه های علم و تکنولوژی و سیاست و اقتصاد نمونه ای موفق و پیشرفته از کارآمدی یک حکومت اسلامی را به نمایش بگذارد آنها به طور غیرمستقیم از آن الهام خواهند گرفت و نظام های بسته خود را به چالش خواهند کشید.

نتیجه گیری

در شرایط فعلی حتی کشورهایی که از نظر نظامی و اقتصادی در موقعیت قوی تری قرار دارند، نمی توانند از اهمیت فرهنگ غافل شوند. چرا که امروزه افکار عمومی به ویژه در محیط پیرامونی یک مولفه مهم در تصمیم گیری های سیاست خارجی محسوب می شود. کشور و ملتی که بتواند با به کارگیری یک فعالیت منسجم، هماهنگ، مستمر و جبهه فرهنگی بهتری از خود در عرصه منطقه ای و بین المللی ارائه کرده و موفق به انتقال ارزشهای فرهنگی خود شود، در واقع به تقویت بنیادهای قدرت فرهنگی خود در حوزه پیرامونی اقدام کرده و حتی با وجود ضعفهای احتمالی در سایر حوزه ها، در معرض تهدیدات امنیتی و سیاسی به مراتب کمتری قرار خواهد گرفت.

جمهوری اسلامی ایران حامل و واجد مختصات و مولفه های فرهنگ غنی و ارزشمندی است که تحت تاثیر ارزش ها و آرمانهای انقلاب اسلامی، از آموزه های مقدس و متعالی اسلامی و به ویژه مکتب اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بهره مند بوده و می تواند با ظرفیت های بالای فرهنگی، نسبت به انتقال، تکثیر و بازتولید فرهنگی خود اقدام نماید و به تعبیری روشن دبیلیماسی فرهنگی فعال تری از خود نشان دهد. در این راستا کشورهای عرب همسایه، کشورهای مسلمانی هستند که از کشورهای هدف دبیلیماسی فرهنگی ایران بوده، می تواند به عنوان «مطالعه موردی»، مورد توجه قرارگیرد. واکاوی مولفه های دبیلیماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عربستان سعودی، - ضمن مرور بازتاب و تاثیر دبیلیماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران-، نقاط قوت و ضعف، فرصتها و تهدیدهای آن را برشمرده و راهکارهایی کاربردی در جهت ارتقا و تقویت آن ارائه می دهد و از طرفی می تواند به طراحی و تدوین یک استراتژی

عملی موفق و مصداق عینی آن کمک کرده تا بتوان با الهام از آن به ارائه نمونه های مشابه با در نظر گرفتن ویژگی های خاص هر کشور و منطقه اقدام به دیپلماسی فرهنگی موفق اقدام کرد. به تعبیری بهتر، هم نقاط قوت دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران روشن و شفاف می شود و هم نقاط ضعف عیان و آشکار می گردد.

از طرفی با توجه به نقش و اهمیت فرهنگ در روابط بین الملل در عصر حاضر، هر اندازه مولفه های فرهنگی کشورمان در ارتباط با سایر کشورها، به عنوان نمونه در کشورهای عرب همسایه، به طور صحیح مدیریت شود، جایگاه سیاست خارجی ایران در محیط بین المللی و منطقه ای تاثیرگذارتر می شود. به بیانی دیگر جمهوری اسلامی ایران حامل و واجد مختصات و مولفه های ارزشی و بینشی غنی و فاخری است که از آموزه های مقدس و متعالی اسلام ناب محمدی (ص) و به ویژه مکتب اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بهره مند بوده و می تواند با ظرفیت های بالای فرهنگی، نسبت به انتقال، تکثیر و بازتولید فرهنگی خود اقدام نماید و به تعبیری روشن دیپلماسی فرهنگی فعال تری از خود نشان دهد.

جهت اجتناب از اطاله کلام در جمع بندی و نتیجه گیری، به نکات زیر اشاره می شود:

- اگر بخواهیم جداول مربوط به دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عربستان سعودی را در یک جدول مشترک، بیاوریم، جدول زیر خواهد بود:

میزان یا امکان توجه در وضعیت آتی (۱۴۰۴)	میزان یا امکان توجه و عمل در وضعیت فعلی (۱۴۰۰)	میانگین هندسی (وزن مولفه)	مجموع	مولفه ها
۸/۱۶	۷/۴۶	۸/۳۹	۸۴/۱۱	ارزشی - بینشی
۴/۷۶	۲/۹۱	۸	۸۰/۲	روشی - برنامه ای
۴/۷۵	۲/۶۰	۷/۴۲	۷۵/۷	نهادی - ساختاری
۱/۷۴	۰/۹۲	۷/۶۱	۷۶/۵	کشگری - کارگزاری

روشن است با مصاحبه عمیق از نخبگان و فعالان دیپلماسی فرهنگی و تفکیک مولفه های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به چهار دسته عمده، ارزیابی صاحب نظران، میزان اهمیت (وزن مولفه) مولفه های ارزشی - بینشی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در کشورهای عرب همسایه، با مجموع ۸۴/۱ از ۱۰۰ و میانگین هندسی ۸/۳۹ از ۹، به مراتب

بیشتر از سایر مولفه هاست که این بدین معناست که در بین چهار تیپ از مولفه ها، این مولفه ها از اهمیت و اعتبار بالایی برخوردارند. بدین ترتیب، یکی از مهمترین مفروضات اصلی پژوهش حاضر تایید و اثبات می گردد.

در بین مولفه های ارزشی- بینشی؛ تبلیغ و ترویج فرهنگ غنی اسلامی و شیعی، همگرایی و وحدت جهان اسلام و اخوت اسلامی، معرفی و تبیین الگوی سیاسی و حکمرانی مرفقی مبتنی بر معارف اسلامی (مردمسالاری دینی و ولایت فقیه)، تقویت اقتدار سیاسی جهان اسلام و تحکیم محور مقاومت علیه امپریالیسم و صهیونیسم، مهمترین و با بیشترین درجه اهمیت شناخته شدند. ارزیابی مولفه های نهادی- ساختاری دیپلماسی فرهنگی ما در کشورهای عرب همسایه، نشان می دهد که این تیپ از مولفه ها، کمترین میزان اهمیت (وزن مولفه) در بین چهار تیپ از مولفه ها را به خود اختصاص داده است. معنای این گزاره این است که صاحب نظران اهمیت نهادها و ساختارهای مربوط به دیپلماسی فرهنگی را در مقایسه با سایر مولفه ها کمتری می دانند و یا به عبارتی کمتر موثر می دانند. می توان اینگونه استنباط کرد که دستگاههای متولی دیپلماسی فرهنگی، نتوانسته اند انتظارات صاحب نظران را برآورده سازند و این در حالی است که بسیاری از این نخبگان، خود از مسئولین دستگاههای مربوطه بوده و یا حتی هستند.

علی رغم نکته فوق، صاحب نظران امیدواری بیشتری به میزان یا امکان توجه و عمل به مولفه های ساختاری- نهادی در وضعیت آتی (۱۴۰۴) دارند. در واقع آنها امیدوارند در آینده فاصله بیشتری از وضعیت فعلی خواهیم داشت.

اگر ارزیابی صورت گرفته در فصول را در یک جدول فشرده بیاوریم می توان به جدول زیر رسید:

میزان یا امکان استفاده و یا رفع در وضعیت آتی (۱۴۰۴)		میزان یا امکان استفاده و یا رفع در وضعیت فعلی (۱۴۰۰)		میزان اهمیت (وزن)		SWOT
عربستان	کلی	عربستان	کلی	عربستان	کلی	
۷/۶۵	۷/۳۷	۳/۷۷	۳/۵۲	۸/۰۲	۷/۸۲	نقاط قوت
۵/۴۹	۵/۵۵	۲/۶۳	۴/۱۱	۶/۷۸	۷/۳۱	نقاط ضعف
۷/۳۸	۷/۷۸	۳/۷۸	۳/۲۱	۷/۷۵	۷/۳۶	فرصتها
۳/۹۶	۴/۴۷	۱/۴۳	۱/۴۱	۷/۱۸	۶/۸۲	تهدیدها

مروری کلی و البته با دقت جدول فوق، نشان می دهد که نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدید دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران چه به مثابه کلیت و چه در عربستان، واجد

تشابهات اساسی حتی در میزان آن هست.

نقاط قوت و فرصتهای کمتری در شرایط فعلی در عربستان در مقایسه با کشورهای دیگر داریم و در عوض با ضعفها و تهدیدهای بیشتری نیز مواجه هستیم. می توان گفت وضعیت مناسبی در عربستان، در مقایسه با کشورهای دیگر نداریم.

فرهنگ غنی اسلامی، موقعیت جغرافیایی و ژئوپولیتیک راهبردی، رشد، توسعه و پیشرفت های علمی و صنعتی، الگوی سیاسی و حکمرانی مترقی (مردمسالاری دینی و نظریه ولایت فقیه)، فرهنگ و تمدن ایرانی و اقتدار سیاسی و محور جبهه مقاومت علیه امپریالیسم و صهیونیسم مهمترین مولفه های نقاط قوت ما هستند.

امکان استفاده از قوتها، در وضعیت فعلی با عدد ۳/۵۲ از ۹ نشان می دهد که امیدواری کمتری وجود دارد درحالیکه صاحب نظران معتقدند در سال ۱۴۰۴ عدد ۳۷/۷ از ۹ را در این بخش کسب خواهیم کرد که نمره به مراتب بهتری است.

میانگین هندسی میزان اهمیت (وزن مولفه) نقاط قوت دیپلماسی فرهنگی ما در عربستان، با ۷/۸۲ بیش از میانگین هندسی میزان اهمیت (وزن مولفه) نقاط ضعف با عدد ۷/۳۱ است و این بدین معنی است که ما دارای نقاط قوت تقریباً برابری نسبت به نقاط ضعفمان هستیم.

میانگین هندسی میزان اهمیت فرصت ها با عدد ۷/۷۵ بیش از تهدیدها و چالشهای ماست که عدد ۷/۱۸ را نشان می دهد و این یعنی فرصتهای به مراتب بیشتر و بهتری نسبت و در در مقایسه با تهدیدها داریم.

امکان رفع ضعف با عدد ۴/۱۱ تقریباً کمی کمتر از متوسط است که البته در آینده هم خوش بینی قابل توجهی وجود ندارد. در واقع در وضعیت فعلی، نشان می دهد که امیدواری خیلی کمی وجود دارد و این درحالی است که امکان رفع ضعف در آینده نیز نمره متوسط ۵/۵۵ است. با توجه به نقطه فوق، لازم است دست اندرکاران و سیاستگذاران حوزه فرهنگی کشور مرتبط با مسائل بین المللی نسبت به رفع ضعف ها، جدیت بیشتری به خرج دهند.

فقدان راهبردهای کلان مورد وفاق دستگاههای مرتبط، موازی کاری، تداخل وظائف و خنثی سازی عملکردهای دستگاهی و ضعف در شناخت مخاطبین و شبکه سازی جامعه هدف از مهمترین نقاط ضعف ما هستند. ضعف در شناخت مخاطبین و شبکه سازی جامعه هدف، فقدان راهبردهای کلان مورد وفاق دستگاههای مرتبط، موازی کاری، تداخل وظائف و خنثی

سازی عملکردهای دستگاهی از مهمترین ضعفهای ماست.

امکان استفاده از فرصت در وضعیت فعلی $۳/۲۱$ است که عدد پایینی است و نشان می دهد ما از فرصت‌هایمان استفاده بهینه نمی کنیم ولی میتوانیم براساس تایید صاحب‌نظران، امیدوار باشیم که در آینده (۱۴۰۴) با عدد $۷/۷۸$ به مراتب بیشتر استفاده نماییم.

جمعیت قابل توجه مسلمان، کشورهای عرب همسایه، رشد آزادیخواهی، عدالت طلبی و اسلام گرایی در بین ملتهای کشورهای عرب همسایه و شناخته شدن فرهنگ و تمدن ایرانی به عنوان یک فرهنگ و تمدن اسلامی و متعالی، از مهمترین فرصتهای پیشروی ماست.

امکان مقابله و یا رفع تهدید در وضعیت فعلی $۱/۴۱$ است و این نشان می دهد کمترین میزان امکان رفع تهدید در وضعیت فعلی وجود دارد ولی در آینده با عدد $۴/۴۷$ امیدواری وجود دارد که به مراتب از حجم و شدت تهدیدها کاسته گردد، گرچه بخشی از تهدیدها قابل رفع است ولیکن بخش عمده آن از بین نخواهد رفت. به نظر می رسد عمده این تهدیدها به ماهیت انقلاب اسلامی و خصومت ذاتی دشمنان ما بر می گردد. تبلیغ اسلام سکولار، تداوم و تشدید سیاستهای واگرایانه دولتهای کشورهای عرب همسایه، شیعه هراسی، ایران هراسی، تبلیغ و ترویج سبک زندگی غربی از مهمترین تهدیدهای مرتبط با دیپلماسی فرهنگی ما در کشورهای عرب همسایه به شمار می رود.

میانگین هندسی میزان اهمیت (وزن مولفه) نقاط قوت با $۸/۰۲$ بیش از میانگین هندسی میزان اهمیت (وزن مولفه) نقاط ضعف با عدد $۶/۷۸$ است و این بدین معنی است که ما داری نقاط قوت قوی تری نسبت به نقاط ضعفمان هستیم.

میانگین هندسی میزان اهمیت فرصت‌ها با عدد $۷/۷۵$ بیش از تهدیدها و چالشهای ماست که عدد $۷/۱۸$ را نشان می دهد و این یعنی فرصتهای به مراتب بیشتر و بهتری نسبت و در در مقایسه با تهدیدها داریم.

امکان استفاده از قوتها، در وضعیت فعلی با عدد $۳/۷۷$ از ۹ نشان می دهد که امیدواری کمتری وجود دارد درحالیکه صاحب‌نظران معتقدند در سال ۱۴۰۴ عدد $۷/۶$ از ۹ را در این بخش کسب خواهیم کرد که نمره به مراتب بهتری است.

امکان رفع ضعف با عدد $۲/۶۳$ در وضعیت فعلی، نشان می دهد که امیدواری خیلی کمی وجود دارد و این درحالی است که امکان رفع ضعف در آینده نیز نمره پایینی است.

با توجه به نقطه فوق، لازم است دست اندرکاران و سیاستگزاران حوزه فرهنگی کشور مرتبط با مسائل بین المللی نسبت به رفع ضعف ها، جدیت بیشتری به خرج دهند.

فرهنگ غنی اسلامی و شیعی، موقعیت جغرافیایی و ژئوپولیتیک راهبردی، رشد، توسعه و پیشرفت های علمی و صنعتی، الگوی سیاسی و حکمرانی مترقی (مردمسالاری دینی و نظریه ولایت فقیه)، فرهنگ و تمدن ایرانی و اقتدار سیاسی و محور جبهه مقاومت علیه امپریالیسم و صهیونیسم مهمترین مولفه های نقاط قوت ما هستند.

در پایان لازم می دانم چند پیشنهاد پژوهشی ارائه کنم:

سازمان های رسانه ای کشور، نقش فعالی در تهیه و تولید برنامه ها و فیلمهای سینمایی جهت معرفی فرهنگ فاخر اسلامی و ایرانی و البته تبیین و ترویج اندیشه های والای حضرت امام خمینی (ره) و مقام معم رهبری، ایفا کنند.

نقش دستگاههای گوناگون در دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، بررسی شود. به عنوان مثال، «ارزیابی عملکرد سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی».

دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در مناطق و کشورهای گوناگون و به ویژه کشورهای همسایه و مسلمان، مستقل، بررسی شود. به عنوان مثال: «دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عراق»

دیپلماسی فرهنگی کشورهای دیگر و به ویژه کشورهای غربی بررسی شود. مثال: «دیپلماسی فرهنگی فرانسه در کشورهای شمال آفریقا» روشن است این پژوهش نشان خواهد داد که غربی ها چگونه و با چه روشهایی مفاهیم و انگاره های فرهنگی خود را به کشورهای هدف، انتقال می دهند. نقش هنرمندان، نویسندگان، اساتید، فضلالی حوزه های علمیه و ... نیز به صورت جدی کاویده شود. همانطور که مشاهده شد، کنشگران، اهمیت جدی و اساسی در دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی داشتند. این بررسی ها اگر توأم با ارائه راهکارهای اجرایی با لحاظ امکانات کشور باشد، راهگشا خواهد بود.

همانطور که برآورد شد، مهمترین مولفه های ما، مولفه های ارزشی-بینشی در دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی است و این مزیت اساسی ماست، بنابراین تمرکز پژوهشی بر هرکدام از این مولفه ها و عملیاتی سازی آن ضروری به نظر می رسد.

منابع

۱. آشوری، داریوش، تعریف ها و مفهوم فرهنگ، تهران، آگه، ۱۳۸۰.
۲. آشنا، حسام الدین و جعفری هفت خوانی، نادر، «دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی: پیوندها و اهداف»، دوفصلنامه دانش سیاسی، ش ۵، ۱۳۸۶.
۳. آزاد ارمکی، تقی، تبادل و تقابل فرهنگی در عصر ماهواره، تهران، سروش، ۱۳۷۶.
۴. ابراهیمی فر، عبدالعلی، «بررسی علل واگرایی در منطقه خلیج فارس»، مجله سیاست خارجی، س ۱۲، ش ۲، تابستان ۱۳۸۷.
۵. احدی، افسانه، «دیپلماسی عمومی آمریکا»، پژوهشنامه سیاست خارجی آمریکا، تهران، مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۷.
۶. احمدی، حمید، «آینده جنبش های اسلامی در خاورمیانه: طرح یک چارچوب نظری»، مطالعات خاورمیانه، س ۵، ش ۳ و ۲، تابستان و پاییز ۱۳۷۷.
۷. احمدی، حمید، روابط فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و همسایگان؛ مطالعه موردی: ترکیه، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۳۶.
۸. اخوان، حمیدرضا، ایدئولوژی انقلاب ایران، تهران، انتشارات پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱.
۹. اسپوزیتو، جان. ال.، انقلاب اسلامی ایران و بازتاب جهانی آن، ترجمه محسن مدیر شانه چی، تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران، ۱۳۸۳.
۱۰. اسعدی، مرتضی، جهان اسلام: اردن، افغانستان، الجزایر، امارات متحده عربی، اندونزی، بحرین، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۶.
۱۱. اسلامی ندوشن، محمد، فرهنگ و شبه فرهنگ، تهران، انتشارات یزدان، ۱۳۷۱.
۱۲. اسمیت، فیلیپ، درآمدی بر نظریه فرهنگی، ترجمه حسن پویان، تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی، ۱۳۸۳.
۱۳. ارجینی، حسین، استعمار فرانکو، تهران، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۸.
۱۴. ازغندی، علیرضا، نظام بین الملل؛ بازاریابی و همپایگی استراتژیک، تهران، نشر قومس، ۱۳۷۱.
۱۵. ادواردز، ب. م.، سیاست و حکومت در خاورمیانه، ترجمه رسول افضل، تهران، بشیر

- علم و ادب، ۱۳۸۲.
۱۶. الهی، همایون، امپریالیسم و عقب ماندگی، تهران، اندیشه، ۱۳۶۷.
۱۷. الهی، همایون، شناخت ماهیت و عملکرد امپریالیسم، تهران، قومس، ۱۳۸۳.
۱۸. الیوت، تی.اس.، درباره فرهنگ، ترجمه حمید شاهرخ، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۱.
۱۹. امام خمینی (ره)، روح الله، صحیفه امام، ۲۲ ج، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (ره)، ۱۳۷۹.
۲۰. ایوانز، گراهام و نونام، جفری، فرهنگ روابط بین الملل، ترجمه حمیرا مشیرزاده و حسین شریفی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۱.
۲۱. اینگلهارت، رونالد، تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته، ترجمه مریم وتر، تهران، روزنه، ۱۳۸۳.
۲۲. بزرگر، کیهان، «تضاد نقش‌ها: بررسی ریشه‌های منازعه ایران و آمریکا بعد از حوادث ۱۱ سپتامبر»، فصلنامه راهبرد، ش ۹۳، ۱۳۸۷.
۲۳. بشیریه، حسین، نظریه‌های فرهنگی در قرن بیستم، تهران، موسسه فرهنگی آینده پویان، ۱۳۷۹.
۲۴. بشیریه، حسین، جامعه شناسی سیاسی، تهران، نشر نی، ۱۳۸۱.
۲۵. بوردیو، پی یر، تمایز؛ نقد اجتماعی و قضاوت‌های ذوقی، ترجمه حسن چاووشیان، تهران، ثالث، ۱۳۹۰.
۲۶. بوردیو، پی یر، نظریه کنش؛ دلایل عملی و انتخاب عقلانی، ترجمه مرتضی مردیها، تهران، نقش و نگار، چ ۳، ۱۳۸۹.
۲۷. بیلینگتون، روزاموند، فرهنگ و جامعه؛ جامعه شناسی فرهنگ، ترجمه فریبا عزبدفتری، تهران، نشر قطره، ۱۳۸۰.
۲۸. پزشکی، محمد و دیگران، انقلاب اسلامی؛ چرایی و چگونگی آن، قم، نشر معارف، ۱۳۸۳.
۲۹. پهلوان، چنگیز، فرهنگ شناسی، تهران، پیام امروز، ۱۳۷۸.
۳۰. پیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، باقر روحانی، تهران، کیهان، ۱۳۷۱.
۳۱. توال، فرانسوا، ژئوپولیتیک، ترجمه کتابیون باصر، چاپ دوم، تهران، ویستار، ۱۳۸۴.
۳۲. جانسون، لزی، منتقدان فرهنگ از آرنولد تا ویلیامز، ترجمه ضیا موحد، تهران، طرح نو، ۱۳۷۸.

۳۳. جعفری، محمدتقی، فرهنگ پیرو؛ فرهنگ پیشرو، تهران، انتشارات علامه، ۱۳۷۷.
۳۴. جعفری ارجمند، محمدجواد و اسماعیلی، مرتضی، «جایگاه دیپلماسی عمومی در روابط ایران و کشورهای فارسی زبان»، فصلنامه سیاست، ش ۳، ۱۳۹۱.
۳۵. حاجیانی، ابراهیم و ایرانشاهی، حامد، درآمدی بر دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تهران، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۹۳.
۳۶. حداد عادل، غلامعلی، فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی، تهران، سروش، ۱۳۷۴.
۳۷. حقیقی، رضا، فرهنگ و دیپلماسی، تهران، انتشارات المهدی، ۱۳۸۶.
۳۸. حیدری، علیرضا، جهانی شدن فرهنگ، تهران، جام جم، ۱۳۸۱.
۳۹. خدوری، مجید، گرایش های سیاسی در جهان عرب، ترجمه عبدالرحمن عالم، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۱۳۶۶.
۴۰. دکمبجان، هرایر، جنبش های اسلامی در جهان عرب، ترجمه حمید احمدی، تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۶۶.
۴۱. دهشیری، محمدرضا، بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی در روابط بین الملل، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۰.
۴۲. دهشیری، محمدرضا، دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۳.
۴۳. دهشیری، محمدرضا و دهقانی، سیدجلال و سرخیل، بهنام، جایگاه تکافل و رفتارهای حمایت گرانه در دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تهران، موسسه فرهنگی، هنری و انتشارات بین المللی الهدی، ۱۳۹۱.
۴۴. دهقانی فیروزآبادی، جلال و رادفر، فیروزه، چارچوبی مفهومی برای ارزیابی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی و مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۷.
۴۵. ربیعی، علی، مطالعات امنیت ملی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۱۳۸۳.
۴۶. رضایی، علی اکبر، ارائه مدل عملیاتی تبیین مولفه های تاثیرگذاری فرهنگی کشور بر ابعاد گوناگون سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۲.

۴۷. رفیع پور، فرامرز، *آناتومی جامعه*، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸.
۴۸. سلیمی، حسین، *فرهنگ گرایی، جهانی شدن و حقوق بشر*، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۱۳۷۹.
۴۹. سنایی، مهدی، *روابط ایران و آسیای مرکزی*، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۱۳۹۰.
۵۰. سیدآبادی، ملوک، *بررسی تطبیقی عملکرد فرهنگی دو دوره ریاست جمهوری هاشمی و خاتمی*، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۴.
۵۱. شاه حسینی، محمدعلی، *بررسی اثربخشی رشته های تحصیلی ریزنان فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر مدیریت آنان در کشورهای آفریقایی (۸۲-۷۳)* و ارائه الگوی مناسب برای آینده، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۳.
۵۲. صالحی امیری، سیدرضا، *مفاهیم و نظریه های فرهنگی*، تهران، ققنوس، ۱۳۸۶.
۵۳. صالحی امیری، سید رضا و محمدی، سعید، *دیپلماسی فرهنگی*، تهران، ققنوس، ۱۳۸۹.
۵۴. صالحی امیری، سیدرضا و سپهرنیا، رزینا، *الگوی ارتقا سرمایه فرهنگی در ایران*، تهران، ققنوس، ۱۳۹۴.
۵۵. صالحی امیری، سیدرضا، *مدیریت منازعات قومی*، تهران، مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۵.
۵۶. فولر، گراهام، *قبله عالم؛ ژئوپولیتیک ایران*، ترجمه عباس مخبر، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۳.
۵۷. قربانی گلشن آباد، محمد، «مؤلفه های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه علمی مطالعات انقلاب اسلامی، دوره ۱۴، شماره ۵۰، پائیز ۱۳۹۶، صص ۲۷-۴۴.
۵۸. قربانی گلشن آباد، محمد، «مؤلفه های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ مطالعه موردی: ترکیه»، فصلنامه علمی پژوهش های انقلاب اسلامی، دوره ۶، شماره ۲۲، پائیز ۱۳۹۶، صص ۱۶۱-۱۸۱.
۵۹. قنبرلو، عبدالله، «الگوهای قدرت نرم در خاورمیانه»، فصلنامه مطالعات قدرت نرم، س ۱، ش ۱، پاییز ۱۳۹۰.
۶۰. کاظمی، سید علی اصغر، *روش و بینش در سیاست*، تهران، وزارت امور خارجه، ۱۳۷۴.

۶۱. گل محمدی، احمد، جهانی شدن؛ فرهنگ و هویت، تهران، نشر نی، ۱۳۸۱.
۶۲. گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی، ۱۳۷۳.
۶۳. گلشن پژوه، محمودرضا، «آسیب شناسی منابع و ابزارهای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران»، مجموعه مقالات دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی، تهران، مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۹.
۶۴. گلی زواره، غلامرضا، سرزمین اسلام، شناخت اجمالی کشورها و نواحی اسلام نشین جهان، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲.
۶۵. گل محمدی، احمد، جهانی شدن؛ فرهنگ و هویت، تهران، نشر نی، ۱۳۸۱.
۶۶. گودرزی، علی محمد، اقتدار ملی در کلام رهبر معظم انقلاب اسلامی، تهران، معاونت فرهنگی و تبلیغ ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۸۰.
۶۷. گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، مرکز، ۱۳۸۰.
۶۸. لاریجانی، محمدجواد، کاوش های نظری در سیاست خارجی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.
۶۹. لش، اسکات، جامعه شناسی پست مدرنیسم، ترجمه حسن چاووشیان، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۳.
۷۰. لر، مریم، بررسی علل عدم موفقیت فعالیت فرهنگی بین المللی در سازمانهای دولتی موازی، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۲.
۷۱. محمدی، منوچهر، آینده نظام بین الملل و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، وزارت امور خارجه، ۱۳۸۶.
۷۲. محمدی، منوچهر، انقلاب اسلامی، زمینه ها و پیامدها، قم، نشر معارف، ۱۳۹۰.
۷۳. محمدی، منوچهر، اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، امیر کبیر، ۱۳۶۶.
۷۴. محمدی، منوچهر، انقلاب اسلامی در مقایسه با انقلاب های فرانسه و روسیه، قم، نشر معارف، ۱۳۸۲.
۷۵. محمدی، منوچهر، بازتاب جهانی انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۰.

۷۶. محمدی، منوچهر، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: اصول و مسایل، تهران، دادگستر، ۱۳۸۰.
۷۷. محمدی، منوچهر، مدیریت بحران در جمهوری اسلامی ایران (بحران‌های سیاسی-اجتماعی)، تهران، نشر معارف، ۱۳۹۴.
۷۸. محمدی فر، حشمت، راهبردهای دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در مقابله با نظام سلطه، تهران، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، ۱۳۹۲.
۷۹. مشیرزاده، حمیرا، «بازبینی نظریه انتقادی در روابط بین الملل»، مجله سیاست، ش ۶۷، ۱۳۶۸.
۸۰. مشیرزاده، حمیرا، تحول در نظریه‌های روابط بین الملل، تهران، سمت، ۱۳۸۴.
۸۱. معینی، جهانگیر، نظریه و فرهنگ، تهران، مرکز مطالعات بین المللی، ۱۳۸۷.
۸۲. منصوری، جواد، شناخت استکبار جهانی، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۷.
۸۳. منصوری، جواد، استعمار فرانو، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۵.
۸۴. منصوری، جواد، استعمار نو (نظام سلطه در قرن ۲۱)، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۵.
۸۵. موثقی، سیداحمد، استراتژی وحدت در اندیشه سیاسی اسلام، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵.
۸۶. موثقی، سیداحمد، جنبش‌های اسلامی معاصر، تهران، سمت، ۱۳۸۱.
۸۷. نای، جوزف، قدرت نرم و ابزارهای موفقیت در سیاست بین الملل، ترجمه سید محمد روحانی و مهدی ذوالفقاری، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۷.
۸۸. نای، جوزف، «قدرت نرم»، ترجمه محمود عسگری، فصلنامه راهبرد دفاعی، س ۲، ش ۶، زمستان ۱۳۸۳.
۸۹. نصری، قدیر، تاملی نظری در ماهیت و روند تغییر در جهان عرب، فصلنامه مطالعات راهبردی، س ۱۴، ش ۲، تابستان ۱۳۹۰.
۹۰. نقیب زاده، احمد، تحولات روابط بین الملل از کنگره وین تا امروز، تهران، قومس، ۱۳۶۹.
۹۱. نوام، چوامسکی، سلطه یا بقا، ترجمه علیرضا ثقفی، تهران، نشر دیگر، ۱۳۸۵.
۹۲. نوروزی، نورمحمد، رسالت جنبش‌های اسلامی از منظر امام خمینی (ره)، تهران، موسسه مطالعات اندیشه سازان نور، ۱۳۸۱.

۹۳. وحید، مجید، «سیاست های یونسکو در زمینه توسعه تنوع فرهنگی و خط مشی های بخش فرهنگ کشور در قبال آن»، مجموعه مقالات همایش ارتباطات بین فرهنگی و سیاست خارجی: رویکرد ایرانی، تهران، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، ۱۳۸۶.
۹۴. واحدی، الیاس، برآورد استراتژیک آذربایجان، تهران، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۸۲.
۹۵. والرشتاین، ایمانوئل، سیاست و فرهنگ در نظام متحول جهانی (ژئوپولیتیک و ژئوکالچر)، ترجمه پیروز ایزدی، تهران، نشرنی، ۱۳۷۷.
۹۶. نگهداری، بابک، سیاست فرهنگی کشورهای جهان، تهران، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۲.
۹۷. نقیب زاده، احمد، تاثیر فرهنگ بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۱.
۹۸. هادیان، ناصر، «سازه انگاری از روابط بین الملل تا سیاست خارجی»، فصلنامه سیاست خارجی، س ۱۷، ش ۴، زمستان ۱۳۸۲.
۹۹. هانتینگتون، ساموئل و هریسون، لارنس، اهمیت فرهنگ، ترجمه انجمن توسعه و مدیریت ایران، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۳.
۱۰۰. هومن، حیدرعلی، پایه های پژوهش در علوم رفتاری، تهران، پارسا، ۱۳۶۶.
۱۰۱. یوسفی، قدرت الله، راهبردهای فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی با رویکردی بر محصولات فرهنگی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در جمهوری تاجیکستان، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۱.
۱۰۲. یونسکو، فرهنگ و توسعه، رهیافت مردم شناختی توسعه، ترجمه فاضلی، تهران، نشر ارشاد، ۱۳۷۶.

103. Alderighi, M., and Lorenzini, E., "cultural goods, cultivation of taste, satisfaction and increasing marginal utility during vacations", Journal of cultural Economics, 2011.

104. Aschaffenburg, K., and Maas, I., "Cultural and educational Careers: The Dynamics of Social Reproduction", American Sociological Review, 62(4), 1997.

105. Clarke, P., and Eastgate, A., ' Cultural capital, Life Course Perspectives and Western Front Battlefield tours", Journal of tourism and Cultural Change, 9, 2011.
106. Fernandes, L., "Nationalizing, the Global: Media images, cultural politics and the middle class in India', Media', Culture and Society, 22(5), 2000.
107. Kramer, Martin, Intruduction in Shiism, Resistance and Revolution, london, west view Press, 1987.
108. www.alaalam.com
109. www.alkovsar.com
110. www.alkovsar.com.tr
111. www.aksam.com.tr
112. www.avefaq.com
113. www.bashgah.net
114. www.csr.org.ir
115. www.haberturk.com
116. www.Farsnews.ir
117. www.dianet.gov.ir
118. www.jahannews.ir
119. www.wikipedia.com
120. www.isna.ir
121. www.isesco.org
122. www.irinn.ir
123. www.iranculture.org
124. www.irankuturevi.com
125. www.wikishia.com

126. www.icro.org
 127. www.khamenei.ir
 128. www.culturaldiplomacy.org
 129. www.irandoc.ir
 130. www.did.ir
 131. www.magiran.ir
 132. www.presstv.ir
 133. www.noormags.ir
 134. www.sahartv.ir
 135. www.ikna.ir
 136. www.tagribnews.ir
 137. www.shianews.ir
 138. www.shiaonline.com
 139. www.turkishpress.com
 140. www.turkishdailynews.com.tr
 141. www.islamonline.com
 142. www.islamstudy.com
 143. www.Islamazeri.com
 144. www.hurriatnewspaper.com.tr
 145. www.trend.az.com
 146. www.nasekhoon.ir
 147. www.unesco.org
 148. www.vatan.com.tr